

=Iko skoko ♦ Davorka Topicstipic=====

iko.skoko@ff.sum.ba – davorka.topicstipic@ff.sum.ba

Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru

UDK: 17.3-053.6

316.346-053.6

Izvorni znanstveni članak

QUO VADIS, IUVENIS?

Sažetak

Egzistencijalna kriza, koja je uvijek pratila dob odrastanja i sazrijevanja, danas je produbljena nihilizmom koji talijanski filozof i psiholog Umberto Galimberti ničevski naziva „neugodnim gost koji prodire u njihova osjećanja, muti njihove misli, briše im perspektive i obzorja, slabi dušu, kvari njihove strasti čineći ih beskrvnim“. Mladi se ljudi danas ne osjećaju prihvaćenima, nego isključenima iz stvarnosti. Živimo u svijetu tehnike i tehnologije koja nam ne daje smisao niti pruža istinu, ona samo funkcionira. U dobi sazrijevanja mladima trebaju priznanja. Ako ih ne dobiju na pravome mjestu, nude im se onda na mjestu provoda gdje vladaju „droga i seksualnost“ ili „okrutni obredi“. Htjeli smo potražiti odgovor na pitanje *Quo vadis, iuvenis?* (Kamo ideš, mladiću?).

Ključne riječi: mladi; relativizam; nihilizam; smisao; nada

QUO VADIS, IUVENIS?

Abstract

The existential crisis, which always followed the age of maturation and development, has been deepened by nihilism which the Italian philosopher and psychologist Umberto Galimberti, following Nietzsche, calls “an unpleasant guest who penetrates their feelings, blurs their thoughts, wipes their perspectives and horizons, weakens the soul, deprives their passions making them bloodless”. Today, young people do not feel included, but excluded from reality. We live in a world of technics and technology which does not offer the truth, it merely functions. In the age of maturation, young people need recognition, and if they do not get it in the right place, it is offered to them in places where “drugs and sexuality” or “cruel rites” rule. We wanted to search an answer to the question “Quo vadis, iuvenis?” (Where are you going, young man?)

Keywords: young people; relativism; nihilism; meaning; hope

1. Nihilizam jučer i danas. Sutra?

Jedna od prvih asocijacija na nihilizam kod prosječnog konzumenta znanstvene terminologije je Nietzsche. Drugima, čija su podloga ruski klasici, to je Bazarov.¹ Većina autora smatra da je sama kovanica nihilizam vezana uz carsku Rusiju s početka XIX. stoljeća i velike ruske pisce, ponajprije Turgenjeva, a onda i Tolstoja, Dostojevskog i ostalih. Ipak, prvi put riječ nihilizam upotrijebio je njemački filozof Friedrich Heinrich Jacobi² u poslanici koju je uputio Gottliebu Fichteu 1799. godine: „Doista, dragi moj Fichte, ne smije me ozlojediti budite li Vi ili bilo tko drugi kanili nazvati himerizmom ono što ja suprotstavljam idealizmu, koji napadam kao nihilizam.“³ Riječ nihilizam koristila se ponekad umjesto riječi „ateizam, panteizam, fatalizam, propast Zapada...“.⁴ Također, neizravno se pojam nalazi i u pismu Johanna Paula Friedricha Richtera (1796.) Govor mrtvog Krista sa zgrade svijeta da nema Boga.⁵

Sam pojam nihilizam dolazi od latinske riječi *nihilum*, i. n. gen. *nihilū*, što u prijevodu znači ništa ili nula. Često se nihilizam definira kao filozofija negacije, odbacivanja, nijekanja nekih ili svih aspekata misli ili života. Mogli bismo reći da je riječ o radikalnu obliku negacije svih oblika autoriteta bez obzira na to je li riječ o Bogu, ljudskoj vlasti ili moralnim vrijednostima.⁷

Nihilizam, shvaćen kao takav oblik, postao je temom gotovo svih filozofa od XVIII. stoljeća. Hegel je smatrao da Jacobi nije dovoljno nihilist. A tako se slično događalo i s ostalim filozofima.

Njemački filozof Friedrich Nietzsche (1844. – 1900.) ovom je pojmu dao posebno značenje te je fenomen nihilizma postao središnjim mjestom njegove misli. Na pitanje što je nihilizam, odgovorio je: „Obezvrjeđivanje vrhun-

¹ Jevgenij Vasiljevič Bazarov glavni je lik Turgenjevljeva romana Očevi i djeca koji se uzimao, i još se uvijek uzima, kao prvi pravi primjer „nihilističke“ književnosti. Njegovo zanimanje za ovostrano i nezanimanje za onostrano mogli bismo sažeti rečenicom u kojoj kaže: „Pogledam u nebo samo kad trebam kihnuti.“

² Friedrich Jacobi, <https://plato.stanford.edu/entries/friedrich-jacobi/>, (15. VI. 2018.).

³ Hans KÜNG, *Postoji li Bog?*, Zagreb, 1987., str. 352.; Usp. Roy BEN-SHAI – Nitzan LEBOVIC (ur.), *The politics of Nihilism. From the Nineteenth Century to Contemporary Israel*, New York, 2014.

⁴ H. KÜNG, n. dj., str. 352.

⁵ Usp. Ignazio SANNA, „Il cristiano e le sfide del nichilismo e del relativismo“, dostupno na <http://www.meic.net/index.php?id=421>, (13. IV. 2018.).

⁶ Usp. Milan ŽEPIĆ, *Latinsko-hrvatski rječnik*, ŠK, Zagreb, 1991., str. 168.

⁷ Usp. Nitzan LEBOVIC, „The history of nihilism and the limits of political critique“, *Rethinking History - Journal of Theory and Practice*, god. XIX., 2015., br. 1., str. 1. – 17.

skih vrednota. Nema cilja; nema odgovora na pitanje ‘čemu?’⁸ Hans Kūng zaključuje da je nihilizam za Nietzschea „uvjerenje o ništavnosti, o rascijepljenosti, besmislenosti i bezvrijednosti zbilje“ te da je Nietzsche najavio kako će nihilizam nadoći u 20. i 21. stoljeću.⁹ Heidegger piše: „Nietzsche naziva nihilizam ‘najneugodnijim od svih gostiju’ zato što on, kao bezuvjetna volja za volju, hoće bezavičajnost kao takvu. Stoga ništa ne pomaže pokazati mu vrata, jer on već dugo posvuda i neprimjetno tumara po kući. Toga gosta treba ugledati i prozreti.“¹⁰

Nietzsche često tretira fenomen nihilizma ne kao krizu vjerovanja ili volje, nego kao patologiju ljudske želje. On kaže da je nihilizam „kolaps povjerenja“ religijskih i moralnih vrijednosti. Te su se najviše vrijednosti, nastavlja Nietzsche, same podcijenile, devalvirale (*devalue*).¹¹ Što znači da su vrijednosti obezvrijeđene? To se događa kad one, vrijednosti, više ne služe da bi uspostavile red, kad nas više ne obvezuju, kada stvarnost bježi od njih, odupire im se, proturječi im. Kad se to dogodi najvišim vrijednostima, događa se i nihilizam, kaže Nietzsche.¹²

Čovječanstvo je bolesno, svijet u kojem živimo je bolestan. Zadatak je filozofije osloboditi čovječanstvo i svijet od stiska te bolesti. Kada Nietzscheov „junak“, luđak, dođe tražiti Boga, od onih koje susretne ne dobiva anksioznost ili očaj, nego izrugivanje i indiferentnost. Navještaj „Bog je mrtav“ dočekan je tišinom jer nije da nitko ne vjeruje luđaku, jednostavno ih nije briga.¹³

⁸ H. KÜNG, *n. dj.*, str. 352.

⁹ Usp. *isto*, str. 353.

¹⁰ Umberto GALIMBERTI, *Neugodni gost: nihilizam i mladi*, Zenica, 2013., str. 15.

¹¹ Usp. *isto*.

¹² Usp. Robert B. PIPPIN, „Heidegger on Nietzsche on Nihilism“, Thomas J. PANGLE – Harvey J. LOMAX, *Political Philosophy Cross Examined*, New York, 2013., str. 173. – 187.

¹³ Usp. Friedrich NIETZSCHE, *Vesela nauka*, Beograd, 1984., III., str. 125.: „Tražim Boga! Tražim Boga!“ Mnogi ljudi koji su stajali na trgu, a koji nisu vjerovali u Boga, ismijavali su ga i postavljali mu podrugljiva pitanja: Je li se izgubio? Je li zalutao kao dijete? Ili se možda sakrio? Plaši li nas? Je li se ukrcao na lađu? Je li se iselio? Mahniti čovjek je, probadajući pogledom one koji su ga slušali, vikao: “Gdje je Bog? Ja ću vam to reći! *Mi smo ga ubili – vi i ja!* Svi smo mi njegovi ubojice! Ali, kako smo to učinili? Kako smo mogli ispiti more? Tko nam je dao spužvu da prebrišemo cijelo obzorje? Što smo učinili kad smo ovu Zemlju otkovali od njezina Sunca? Kamo se ona sad kreće? Kamo se mi krećemo? Dalje od svih sunaca? Zar se stalno ne rušimo? I natrag, postrance, naprijed, na sve strane? Postoji li još neko gore i neko dolje? Ne lutamo li kroz neko beskrajno ništa? Ne osjećamo li dah praznog prostora? Zar nije postalo hladnije? Zar ne dolazi stalno noć i sve više noć? Zar se svjetiljke ne moraju paliti prije podne? ... Bog je mrtav! Bog ostaje mrtav! I mi smo ga ubili! Kako se tješimo mi ubojice svih ubojica?”

Prema njemu, postoji aktivan i pasivan nihilizam, odnosno dobar i loš. Aktivan, dobar nihilizam je onaj koji treba odlučno slijediti. On negira vrijednosti, dobra i istine prošlosti, kako bi ih zamijenio drugima, onima koje je najavio nadčovjek – to je razaranje kako bi se stvorilo na novim temeljima. Loš nihilizam, naziva ga i pasivnim, jest onaj u kojem rezignirano puštamo da svijet tradicionalnih vrijednosti propada zbog umora, a da ih ničim ne zamijenimo. Ovaj je nihilizam znak slabosti: „...energija duha može biti umorna, iscrpljena na način da ciljevi koje smo dosad slijedili više nisu primjereni (...) sinteza vrijednosti i ciljeva na kojima se temelji svaka kultura se rastapa, na način da pojedinačne vrijednosti ratuju: dezintegracija.“¹⁴

Martin Heidegger (1889. – 1976.) u svojim poznatim predavanjima o Nietzscheu i nihilizmu¹⁵, između ostaloga, kaže da nihilizam nije Weltanschaung koji se događa nekad i negdje, prije je to temeljno obilježje onoga što se događa u povijesti Zapada. Nihilizam je na djelu i tamo, posebno tamo, kaže Heidegger, gdje ga ne zagovaraju kao doktrinu i gdje prividno njegova suprotnost prevladava. Dalje, on Nietzscheovu tvrdnju „Bog je mrtav“ redefinira tako što kaže da je kršćanski Bog izgubio svoju moć nad stvorenjem i nad čovjekovom sudbinom.¹⁶ Prema njemu povijest nihilizma graniči s povišću metafizike.

S druge strane, i s vremenskim odmakom, Heidegger u svom poznatom intervjuu tjedniku *Der Spiegel* na pitanje može li čovjek utjecati na upletenost i povezanost potreba, odnosno može li filozofija utjecati, ili mogu li zajedno, odgovara: „Filozofija neće moći napraviti nikakvu neposrednu promjenu trenutnog stanja svijeta. I to ne vrijedi samo za filozofiju, nego za sve što je čisti ljudski poduhvat. Sad nas samo Bog može spasiti.“¹⁷

Michael Gillespie u svom djelu *Nihilism after Nietzsche* ponavlja ovu poznatu Heideggerovu misao parafrazirajući da, kad je opasnost blizu, spasiteljska moć nije daleko te da nihilizam ne možemo nadići sami, samo nas Bog može spasiti.¹⁸

¹⁴ Friedrich, NIETZSCHE, *Al di là del bene e del male*, Milano, 1977., str. 43.

¹⁵ Heidegger je značajan dio svoga znanstvenoga života i rada posvetio upravo redefiniranju i aktualiziranju Nietzscheova nihilizma. To se posebno odnosi na njegova predavanja od 1936. do 1940., koja je držao na Sveučilištu u Friburgu, a koja su objedinjena i objavljena 1961. na njemačkome jeziku. Engleski prijevod objavljen je 1991. godine.

¹⁶ Usp. R. B. PIPPIN, *n. dj.*, str. 173. – 187.

¹⁷ Martin HEIDEGGER, *Ormai solo un Dio ci puo salvare*, Parma, 2000.

¹⁸ Usp. Michael GILLESPIE, „Nihilism after Nietzsche“, *Bollettino filosofico*, god. XXX., 2015., str. 80. – 100.

Gianni Vattimo, talijanski filozof koji se na poseban način bavi vezom između postmodernizma i nihilizma, kaže da je nihilizam jedini stav koji nam omogućuje živjeti bez neuroze ili s najmanjom mogućom neurozom. Ovaj je svijet, kaže Vattimo, nihilistički svijet. Intenzifikacija komunikacije, cirkulacija poruka i kapilarizacija masovnih medija vodi nas prema stvarnosti koja je samo nakupina podataka, a koje pak primamo socijalnom transmisijom zbog čega se naša iskustva rastaču, a granica između stvarnosti i pojavnosti nesigurna je i razjedena.¹⁹ Vattimo dalje nastavlja u istom tonu kada kaže da se život čovječanstva odvija između onoga što je realno i onoga što je idealno, onoga što sami spoznajemo i onoga što je tuđe svjedočanstvo.

Posljedice nihilizma poznate su nam svima: ogorčeni pluralizam, etički i moralni relativizam, apsolutno nepovjerenje u ideale napretka, slobode, jednakosti, brisanje iz prošlosti i povijesnoga sjećanja jer ne postoji više snažan sociokulturni identitet, nego množina socijalnih aglomerata, etnija jednih pored drugih, mnogo improviziranih društava, bez dodirnih točaka.²⁰

2. Diktatura relativizma?

Povezujući pojam nihilizam i posljedice koje on ostavlja u društvu, možemo doći i do onoga što je papa u miru Benedikt XVI., tada kao prefekt Kongregacije za nauk vjere i dekan kardinalskog zbora, prigodom *Misse pro eligendo Romano Pontefice* 2005. godine, kazao dotičući se diktature relativizma: „Koliko doktrinarnih vjetrova smo upoznali ovih zadnjih desetljeća, koliko ideoloških struja, koliko moda u misli... Počinje se stvarati diktatura relativizma koja ne poznaje ništa kao definitivno i koja ostavlja kao zadnju mjeru samo vlastito ja i njegove žudnje.“²¹

¹⁹ Usp. Gianni VATTIMO, „Apologia del nichilismo“, *Belfagor*, god. XXXVI., 1981., br. 2., str. 213. – 219.

²⁰ Usp. I. SANNA, *n. dj.*

²¹ „Missa pro eligendo Romano Pontefice, Omelia del cardinale Joseph Ratzinger, decano del Collegio Cardinalizio: Quanti venti di dottrina abbiamo conosciuto in questi ultimi decenni, quante correnti ideologiche, quante mode del pensiero... La piccola barca del pensiero di molti cristiani è stata non di rado agitata da queste onde - gettata da un estremo all'altro: dal marxismo al liberalismo, fino al libertinismo; dal collettivismo all'individualismo radicale; dall'ateismo ad un vago misticismo religioso; dall'agnosticismo al sincretismo e così via. Ogni giorno nascono nuove sette e si realizza quanto dice San Paolo sull'inganno degli uomini, sull'astuzia che tende a trarre nell'errore (cf Ef 4, 14). Avere una fede chiara, secondo il Credo della Chiesa, viene spesso etichettato come fondamentalismo. Mentre il relativismo, cioè il lasciarsi portare 'qua e là da qualsiasi vento di

Diktatura relativizma je, kaže de Mattei, ta koja nameće vlastite zakonitosti, a koje najčešće niječu zaštitu života i naravnu obitelj. „Danas živimo u svijetu koji se temelji na protudekalogu po kojemu je sve dopušteno.“²² Postoji sukob između dvaju pogleda na svijet: jednog koji vjeruje u načela i nepromjenjive vrijednote i drugog koji drži da je sve relativno s obzirom na vrijeme i okolnosti.

Kratak povijesni prikaz ideje relativizma pokazuje nam da ta ideja nije ni nova ni nepoznata, nego da u ljudskoj povijesti postoji barem od vremena grčkih filozofa kada se donekle i bilježi prvi spomen, makar ne u ovoj terminologiji.

Relativisti prepoznaju važnost socijalnoga okružja u određivanju sadržaja vjerovanja i moguće raznolikosti u takvu socijalnome okružju.²³

Protagora (oko 490. – 420.) smatra se prvakom relativizma i njegova poznata izrijeka da je čovjek mjera svih stvari, i onih koje jesu da jesu i onih koje nisu da nisu (*anthrôpos metron chrêmâtôn tôn men ontôn hôs esti, tôn de mê ontôn hôs ouk estin*).²⁴ Platon dalje tumači Protagorine riječi govoreći kako se svaka stvar pojavljuje meni, dakle to je za mene, i kako se pojavljuje tebi, dakle to je za tebe – ti i ja svatko bivajući čovjek.²⁵ Aristotel u Nikomahovoj etici kaže:

Nekima se čini kako su sve odredbe takve, jer ono što je po naravi nepromjenjivo je i svugdje ima istu moć, kao što oganj jednako gori i ovdje i u Perziji, dok vide kako su promjenljive stvari koje su pravedne. To u tome smislu nije tako, ali u stanovitome i jest; ili možda u bogova nije nikako tako, dok u nas nešto jest takvo i po naravi, ali sve je to promjenljivo, pa ipak nešto je po naravi, a nešto nije po naravi. A jasno je koja je po naravi od stvari, što mogu biti drukčije, i koja opet nije, nego je zakonska i dogovorna, ako su obje jednako promjenljive. [...] Stvari koje su pravedne prema dogovoru i prema koristi nalik su na mjere, naime: nisu svugdje iste vinske i žitne mjere. [...] Isto tako nisu posvuda iste one stvari koje su pravedne ne po naravi, nego po ljudima, jer nisu isti ni državni ustavi, ali ipak svugdje postoji samo jedan koji je najbolji prema naravi.²⁶

dottrina', appare come l'unico atteggiamento all'altezza dei tempi odierni. Si va costituendo una dittatura del relativismo che non riconosce nulla come definitivo e che lascia come ultima misura solo il proprio io e le sue voglie.” <http://www.vatican.va/gpII/documents/homily-pro-eligendo-pontifice_20050418_it.html>, (15. VI. 2018.).

²² Roberto DE MATTEI, *Diktatura relativizma*, Split, 2010., str. 39.

²³ Usp. *isto*, str. 348.

²⁴ PLATON, *Theaetetus*, 152a 2-4, <<https://www.gutenberg.org/files/1726/1726-h/1726-h.htm>>, (15. VI. 2018.).

²⁵ Usp. *isto*, 152a, 6-8, <<https://www.gutenberg.org/files/1726/1726-h/1726-h.htm>>, (15. VI. 2018.).

²⁶ ARISTOTEL, *Nikomahova etika*, Zagreb, 1988., str. 104.

Unatoč Platonovoj i Aristotelovoj kritici Protagorin je utjecaj opstao do helenističkoga razdoblja, osobito u radovima pironovskih skeptika i Seksta Empirika.

Najznačajniji predstavnik skepticizma i relativizma u ranom modernom razdoblju je Michel de Montaigne (1533. – 1592.), čiji je rad bitna poveznica između relativizma i skepticizma starih filozofa i različitih doktrina modernih filozofa. Ukratko, on naglašava da s promjenama koje se događaju u našim tjelesnim i emocionalnim stanjima jedan isti sud može se pokazati točnim u jednoj situaciji i pogrešnim u drugoj zbog čega ne postoji apsolutna istina.²⁷

Na engleskom govornom području termin relativizam počinje se koristiti tek u XIX. stoljeću. Prvi koji je upotrijebio tu riječ vjerojatno je bio John Grote 1865. godine u djelu *Exploratio philosophica*. Na njemačkom govornom području termin se javio prije, kod Wilhelma Traugotta Kruga 1838. godine. Iako je sama riječ relativno nova, doktrine i pozicije koje su joj svojstvene možemo pronaći u samim počecima zapadne filozofije.

Relativizam se ponekad definira, kažu najčešće njegovi kritičari, kao teza da su svi pogledi jednako vrijedni. U etici to znači da su svi moralni zakoni jednako dobri, u epistemologiji to implicira da su sva vjerovanja, ili sustavi vjerovanja, jednako istiniti.²⁸

Ako je sve ništa i ako je Bog mrtav, onda je sve dopušteno. Ako mi je sve dopušteno, onda je i sve relativno. A ako je sve relativno, koja me norma ili vrijednost obvezuje u odnosu prema drugome i prema samome sebi?

Može li Bog bez dobrih ljudi sebe otvoriti i afirmirati na način dobrote? Odgovor bi bio negativan. Ako zlo postoji, tada nema ni dobrih ljudi, a kad nema dobrih ljudi, tada je i Bog ostao bez učinka, što bi sve dovelo do Protagorina stava da je čovjek mjera svih stvari, postojećih da jesu, a nepostojećih da nisu, a to je Heidegger interpretirao u tom smislu da o čovjekovu pristanku ovisi što će postojati, a što neće postojati.²⁹

To su pitanja koja si postavljamo, osobito u vrijeme stvaranje svoga identiteta, a taj je proces najintenzivniji upravo u mladalačkoj dobi.

²⁷ Usp. Maria BAGHRAMIAN, *A Brief History of Relativism*, Michael Krausz (ur.), *Relativism: Contemporary Anthology*, New York, 2010., str. 31. – 50.

²⁸ „Relativism“, <<https://www.iep.utm.edu/relativi/>>, (15. VI. 2018.).

²⁹ Branko BOŠNJAK, „Teizam i ateizam u formulaciji Bog je mrtav“, *Obnovljeni život*, god. XXXIX., 1984., br. 3-4, str. 212.

3. Nihilizam i mladi prema Galimbertiju

Umberto Galimberti pokušava pronaći odgovore na pitanja: Zašto se mladi ljudi ne osjećaju dobro? Što nedostaje suvremenim obiteljima i školama da pomognu mladima izgraditi identitet? Što se može savjetovati mladima u današnjoj kulturi da se osjećaju dobro? On smatra da se mladi ne osjećaju dobro jer je nihilizam prodro „u njihova osjećanja, muti njihove misli, briše perspektive i obzorja, slabi i dušu, kari strasti čineći ih beskorisnim“.³⁰

Iz toga proizlazi „pustinja smisla“. Mlad čovjek tu pustinju smisla ne može izdržati. U pustinji smisla vlada „komunikacijska pustinja“. Mladi nisu više sposobni čuti riječi nade i poticaja na ustrajnost, riječi obećanja i riječi utjehe. One kruže oko njih kao „besmislen šum“.

„Pustinju bez smisla“ u kojoj vlada „komunikacijska pustinja“ stvara „pustinju vrijednosti“. A u pustinji vrijednosti ove sadašnje zapadne kulture samo se vrjednuje „novac“ koji Galimberti smatra „jedinim simboličkim generatorom svih vrijednosti“.

Ovaj talijanski filozof i psiholog smatra da za ozdravljenje pojedinca u kulturi bez „perspektive i projekata, smisla i afektivnosti“ nije dostatno samo farmakološko i psihoterapijsko liječenje.

Nelagoda življenja, koja na prvom mjestu zarobljava mlade, nije ni psihološka ni egzistencijalna, nego kulturna, a posljedica je upravo „pustinje besmislenosti“. U zapadnoj kulturi dominiraju novac i tehnika i oni određuju međuljudske odnose, a ne vjera i um. Ako je to ipak „um“, onda je to skućeni um koji stvara samo tehnički napredak. Svijet tehnike gleda samo na rezultate koje treba postići i u takvoj kulturi bitno nedostaje mišljenje, osjećaji i smisao.

Osobe bez smisla ne mogu podnositi više patnju, koja je trajan, iako u različitim oblicima, pratitelj čovjekove egzistencije. Mlad čovjek vidi samo „besmislenost vlastitoga postojanja“.

Galimberti posebno preferira grčku filozofiju, među njima Platona koji je, po njemu, razmišljanjem i razlučivanjem učinio neprocjenjivo bitne stvari koje su za ljudsku egzistenciju važne kao što su: „stvari gore i stvari ovdje na dolje“, „istina i laž“, „pravedno i nepravedno“, „vrijedno i nevrijedno“. Svijetom ideja pokazao je ljudima put prema nebu i taj je put imao smjer, smisao

³⁰ *Isto*, str. 17.

i svrhu. Na taj se svijet nadovezalo židovsko-kršćansko razmišljanje koje govori o nebu i vječnoj domovini.

Galimberti uočava probleme u školi i na fakultetima, odnosno obrazovnim institucijama koje rade s mladima čiji je identitet u fazi izgradnje. Njihov identitet koji tada stvaraju i prema kojem žive je između „neznanja tko su i straha kako neće uspjeti biti ono o čemu sanjaju“. Mladu čovjeku treba tada samopoštovanje i prihvaćanje samoga sebe. To bi škola ili sveučilište trebali uvažavati. Samopoštovanje mladih jača se primjerima priznavanja nastavnika, odnosno profesora. On smatra da se u talijanskim školama, a to primjenjuje i na druge krajeve, bezdušno iznosi gradivo koje isključivo obrazuje, tj. daje kompetencije, a ne odgaja.

Ako kuća i škola ne daju priznanje, mladi će ga ljudi potražiti negdje drugdje, najčešće na ulici. Kad nema odgovarajućih priznanja, onda ih mladi nalaze u seksualnosti i drogi. Još je Aristotel o mladima napisao: „Mladi su po svojoj naravi skloni željama i ispunjenju tih želja. Od tjelesnih želja najviše su skloni ljubavnim užicima, u čemu su obično neumjereni.“³¹

Mlad čovjek ne može normalno odrastati ako nema potvrđen identitet i prihvaćanje stvarnosti. Kod koga je potvrđen identitet i prihvaćanje stvarnosti, taj se zna veseliti, ali prije svega, što je vrlo važno, nad samim sobom.

Galimberti smatra da se obrazovanje može dogoditi samo kroz odgoj, a odgoj je „polagano usvajanje veselja nad samim sobom preko priznanja.“³² Glavna logika suvremenoga gospodarstva je „profit“. Na žalost, ta je logika ušla i u obrazovanje pod pojmom „uspjeh“.³³ Po njemu škole su „potjerale sve one dimenzije koje se ne daju izračunati. Kreativnost, emocije, identifikacije, projekcije, želje, radosti i žalosti koje obilježavaju odrastanje.“³⁴

Smatra da škola promašuje ako je znanje cilj, a uspjeh mjerilo znanja.³⁵ Profesori ne trebaju biti samo obrazovani nego i formirani – trebaju poznavati psihologiju, znati komunicirati i imati karizmu za taj posao. Nastavnik, odnosno profesor ne može biti emotivno i intelektualno bezbrižan ako želi raditi u školi ili na sveučilištu.³⁶

³¹ ARISTOTEL, *Retorika*, Zagreb, 1989., str. 118.

³² *Isto*, str. 48.

³³ *Isto*.

³⁴ *Isto*, 49.

³⁵ *Usp. isto*, 53.

³⁶ *Usp. isto*, 55.

Ovdje se otvara i pitanje pripadanja, odnosno stvaranja „mi“ osjećaja. Učenici i studenti koriste „mi“ samo u klapama (skupinama). A klape postaju snažne samo šikaniranjem i nasiljem nad slabijim. Galimberti poručuje roditeljima i svim profesorima da nikada ne prekinu komunikaciju, bila ona dobra ili loša, neovisno o tome što naša djeca ili učenici (studenti) rade.³⁷

4. Mladi, s nadom

Aristotel u svojoj *Retorici* kaže o mladima:

Većinom žive u nadi, jer je nada okrenuta budućnosti, a sjećanje prošlosti; mladima je budućnost duga, prošlost kratka. I doista se u zoru života nemamo čega sjećati, već se svemu nadati. Lako ih možemo obmanuti uslijed gore navedenih razloga: lako se podaju nadi. Hrabriji su no ljudi ostalih uzrasta, jer su nagli i puni pouzdanja; prva od tih osobina uklanja im strah, dok ih druga čini neustrašivim. Nitko se, naime, pod utjecajem srdžbe ne plaši, a nada u nešto dobro uliva čovjeku neobičnu smjelost. Mladi su čedni, jer su odgojeni isključivo u duhu društvenih običaja i nemaju pojma o drugim dobrima. Oni su velikodušni, jer u životu još nisu doživjeli poniženja, niti osjetili nusušnu potrebu, a osnovna je odlika velikodušnosti osjećati se dostojnim velikih dobara, što je svojstveno čovjeku koji je pun nade.³⁸

Papa Franjo naglašava da se hrabrost ne smije zamijeniti nepromišljenošću jer je ona najveća neprijateljica hrabrosti. Ali, onaj tko nema hrabrosti, kaže Papa, ostaje *apocado* (beznačajan). Zato je važno kod mladih razvijati pouzdanje koje uvijek ide sa strpljenjem.³⁹

Kao jedan od glavnih uzroka suvremenoga nihilizma navodi se ono što bi se moglo nazvati „ideologijom sebe samih“: ne postoje referentne točke, javljaju se socijalne patologije koje za rezultat imaju nestajanje realnih socijalnih mreža i rast egoizma. Međutim, kako se sustav vrijednosti urušava, tako ne postoje odgovori na pitanja smisla. Religija može dati neke odgovore, ali ih mladi uvijek tumače na osobnoj razini. A u suvremenu svijetu samo osobna razina nije imperativ kojem bi se mladi okrenuli. Traži se nešto „više“, traže se djela.

Neizostavno je ovdje spomenuti i Zygmunta Bauman, jednog od najznačajnijih sociologa današnjice, i njegov koncept „tekućeg društva“, odnosno

³⁷ Usp. *isto*, 58.

³⁸ *Isto*, str. 118. – 119.

³⁹ Usp. Papa FRANJO, *Bog je mlad*, Split, 2018., str. 23.

„tekuće modernosti“. To je društvo obilježeno fluidnošću – razlaganjem svega što je čvrsto i stabilno. Taj nestanak trajnoga u naše živote unosi nesigurnost, podjelu i izgubljenost. „Identitet pojedinca više ne ovisi o položaju u proizvodnom sustavu, nego o izabranoj strategiji konzumiranja: ‘... postmoderno društvo mobilizira svoje pripadnike prvenstveno u njihovom svojstvu potrošača, a ne proizvođača.’“⁴⁰

Papa Franjo govori o još jednom fenomenu koji naziva iskorijenjenim društvom. Naime, događa se da su odrasli često okrutni i da mladenačku snagu ostavljaju samu, iskorjenjuju ih, a simbol tog iskorijenjenog društva jesu obitelji koje pomalo gube svoje veze i tkivo koje je važno da bismo bili dijelom jedni drugih. Iskorijenjeno društvo je ono u kojem mladi „odrastaju u obiteljima bez povijesti, bez sjećanja, dakle bez korijena.“⁴¹ Imati korijenje, biti negdje „doma“, osjećati pripadnost, biti dijelom nekoga i nečega iznimno je važno za svako ljudsko biće, a za mladu osobu, u trenucima traženja i stvaranja vlastitog identiteta ima krucijalnu važnost.

Prema nekim istraživanjima, glavni razlozi pojave depresije kod mladih osoba jesu društvene mreže (*social media*) i traženje savršenstva, s time da se pod ovim savršenstvom misli na izvanjske elemente.⁴² Papa se vrlo jasno izražava o interveniranju na izvanjske elemente, o želji da se mijenjaju određene tjelesne karakteristike, o potrebi da se stvaraju „kopije“ jer „riskira se da ne prestana rekonstrukcija nekog novog i paralelnog života stvori ovisnost i na koncu zamijeni onaj koji nam je Bog darovao“.⁴³ U kontekstu sve veće želje

⁴⁰ Matko SORIĆ, „Zygmunt Bauman. Tekuća modernost.“, *Revija za sociologiju*, god. XLIX., 2012., br. 1, str. 104. – 108.

⁴¹ Papa FRANJO, *n. dj.*, str. 26.

⁴² National Institute of Mental Health USA je prema istraživanju provedenu 2016. došao do sljedećih podataka: 3,1 milijun, ili 12,8 % populacije adolescenata između 12 i 17 godina imali su barem jednu izraženiju depresivnu epizodu u 2016. godini. Depresija pogađa više ženski spol, omjer je 19,4 % vs. 6,4 %. 2,2 milijuna, ili 9 % ukupne populacije adolescenata imalo je barem jednu epizodu s ozbiljnim poremećajima. Od tog je broja samo 19 % primilo neki oblik pomoći, a 60 % nije primilo nikakvu pomoć. Među glavnim uzročnicima depresije su društvene mreže (*social media*) i potraga za savršenstvom (tjelesnim). Podatci preuzeti s: <https://www.nimh.nih.gov/health/statistics/major-depression.shtml>, (22. X. 2018.) S druge strane, podatci koje ima Svjetska zdravstvena organizacija, europska regija, govore da se 29 % 15-godišnjakinja i 13 % 15-godišnjaka ne osjeća dobro. <http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/383891/adolescent-mh-fs-eng.pdf?ua=1>, (22. X. 2018.) i <http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0020/303482/HBSC-No.7_factsheet_Well-being.pdf>, (22. X. 2018.).

⁴³ Usp. Papa FRANJO, *n. dj.*, str. 43. – 44.

da se postigne „savršenstvo“, da se nalikuje onima koje pratimo,⁴⁴ osobito adolescenti i mladi ulaze u *circulus vitiosus*, pogriješan krug koji ih vodi pogriješnu zaključivanju. To se zaključivanje zaustavlja na onome *imati, posjedovati* (izgled, novac, položaj, moć) dok je *biti* stavljeno u drugi plan. Biti voljen, kaže Papa, posljedica je autentičnosti. Ako smo okrenuti kopiranju i preslikavanju, nekritičku preuzimanju tuđih osobina, usvajanju ponašanja koja nisu svojstvena našem habitusu i identitetima, makar i onima u nastajanju, onda će i rezultat tih procesa biti stvaranje osobe koja će biti u procjepu između objektivne stvarnosti i iz(zamišljenih svjetova. Naravno, ponajprije se misli na činjenicu da se na nekim društvenim mrežama cijene oni ili ono što stvaran svijet ne poznaje, a izgled je jedna od glavnih mladenačkih preokupacija. Pritom treba istaknuti da vrlo bitnu ulogu imaju obiteljski status i sociodemografski podatci svakog pojedinca. Papa je posebno ožalošćen što se ovi zahvati sele iz sfere tjelesnoga u nutrinu pa kaže kako bi neki htjeli napraviti „lifting“ i na srcu skidajući iskustva, susrete, ljude.⁴⁵

Sv. Ivan Pavao II. kaže da brinuti o mladima znači slušati ih i podupirati kako bismo im ponudili vrijedan model na kojem će graditi svoju budućnost: „Dosta sam jasno vidio da mogu biti nepokolebljivo uvjeren da nijedna poteškoća, nijedan strah nije toliko velik da može potpuno ugušiti nadu koja vječno izvire iz srca mladih. Ne dopustite da ta nada umre!“⁴⁶

Za mlade je tipična određena razina rasprave o svijetu koji često doživljavaju nepravедnim, svijetu koji ih razočarava, ponajprije zbog nedostataka koje u njemu primijete. Faza je to u kojoj prelaze iz infantilne, u kojoj sve primaju, u odraslu fazu u koju investiraju nešto vlastito. Stoga ne treba čuditi ako u tom procesu rasta mladi budu krhki, nestabilni, nesigurni. Neminovno im na tom putu treba vremena za pripremu i za vlastita iskustva. Mladost je i vrijeme u kojem biramo, vrijeme rasuđivanja, vrijeme prvih velikih odluka: o prijate-

⁴⁴ Današnje društvene mreže osobito su osjetljive na pitanje pratitelja (*follower*). Često se nečija „uspješnost“ mjeri upravo brojem pratitelja. A uzročno-posljedično, uz *followere* idu i *likeovi*, koji bi pak trebali biti znakom nečije „voljenosti“. Jedna od hrvatskih riječi je i sljedbenik, što nam već i na lingvističkoj razini sugerira da govorimo o sljedbi (sekti), a nije potrebno ovdje dodatno tumačiti psihosocijalne posljedice sektaštva.

⁴⁵ Usp. Papa FRANJO, *n. dj.*, str. 29.

⁴⁶ IVAN PAVAO II., „Homilija na Svjetskom danu mladih u Torontu“, <http://w2.vatican.va/content/john-paul-ii/it/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020728_xvii-wyd.html>, (2. X. 2018.).

ljima, ljubavi, poslu. Zbog toga je iznimno bitno ponuditi im životne uzore, vrijednosti, vjeru. Papa Franjo u knjizi *Bog je mlad* kaže:

Za boravka u Krakovu na Svjetskome danu mladih mladi me sveučilištarac upita: „Kako ću razgovarati s vršnjakom ateistom? Što mogu reći mladiću ateistu koji nema nikakva odnosa s Bogom?“ Odgovorio sam: „Zašto trebaš govoriti? Uvijek trebamo činiti, a ne govoriti. Čini. Počneš li govoriti, bit će to prozelitizam, a prozelitizam je iskorištavanje ljudi. Mladi su vrlo osjetljivi na svjedočenja, potrebni su im muškarci i žene koji će biti primjeri, koji čine ništa ne očekujući od drugih, koji se pokazuju onakvima kakvi jesu i gotovo. Oni, drugi mladi, postavljat će ti pitanja i tako će doći i trenutak da govoriš, da kažeš.“⁴⁷

Općenito, pristup pape Franje je praktičan i operativan, preferira okupirati se neposrednim životnim pitanjima na štetu metafizičkih spekulacija i kaže: „Stvarnost je važnija od ideje.“⁴⁸ Pitanja smisla života i smisla traženja smisla životu postoje kod svih mladih. Nihilistima tog smisla nema, ostaje ono što bi Schopenhauer nazvao „življeni od života“ zbog čega je bolje odustati.

Odraslima, koji kritiziraju mlade, njihovu navodnu lijenost i samosažalijevanje, Galimberti suprotstavlja odgovornost odraslih od kojih mladi nasljeđuju svijet: „Ne vidim zašto bi mladi trebali biti entuzijasti da žive u ovo vrijeme. [...] U biti, nema drugog svijeta, od trenutka kad je zbog globalizacije tržište podvrgnulo sebi i ‘sluge’ i ‘gospodare’.“⁴⁹ Zato bi mlade trebalo ohrabriti. Umjesto govoriti o mladima, treba govoriti s mladima.

U nihilističkom društvu, koje ne poznaje cilj, jedinim horizontom postaju različite površnosti. Pritisnuti kulturom slike, uspjeha i moći, mladi se gube i postaju robovi takve kulture. Živi su samo ako su prisutni slikom, a životne su činjenice podložne dvjema tipkama: sviđa mi se ili ne sviđa mi se. U konzumerističkom svijetu mladi plaćaju najveću cijenu u smislu manipulacije i neodlučnosti. Vrijednosni se modeli povećavaju i persuazivna moć medija zbunjuje i one koji su imali najbolje nakane.

Papa Franjo ističe da se ne obraća samo katoličkoj mladeži, nego svima, u i izvan Crkve, uključujući odrasle i starije. Na poseban se način izjašnjava o suvremenim izazovima pred kojima se mladi nalaze. „Mladost ne postoji [...],

⁴⁷ Papa FRANJO, *n. dj.*, str. 48.

⁴⁸ *Evangelii Gaudium*, str. 231.

⁴⁹ Umberto GALIMBERTI, *La parola ai giovani. Dialogo con la generazione del nichilismo attivo*, Milano, 2018., str. 69.

ali postoje mladi“, kaže papa Franjo.⁵⁰ Zato govoriti o mladima znači govoriti o obećanjima, ali i o radosti. Radost je Papi vrlo mio koncept i vrlo često naglašava da radost treba biti glavna odlika mladih, ali i oduševljenost, smisao za humor, dosljednost i plodnost.⁵¹

Kako smo vidjeli u gornjem ulomku, papa Franjo posebno naglašava svjedočenje djelima, ne riječima. Po njemu, riječi dolaze nakon djela. Svjedok je onaj koji živi to što jest. Slaže se sa sv. Ivanom Pavlom II. kada kaže da mladi trebaju biti protagonisti ili pustiti ih da postanu protagonisti.

Govoreći o adolescenciji, o tom vremenu napetosti i introspekcije, Papa naglašava kako ona nije bolest nego dio prirodnoga tijeka života, koji ima svojih izazova, ali ne treba nikakvu „terapiju“. U svijetu u kojem se prema mladima odnosimo tako da ih stavljamo u drugotan položaj ili da ih ne smatramo protagonistima, riskiramo nastaviti živjeti u društvu koje je doseglo fazu „rašćovječenja ljudskosti“, odnosno društva u kojem je glavni imperativ filozofija *upotrijebi i baci*. U takvu društvu mladi su u stalnu strahu i pritisku da budu uvijek konektirani, spojeni na izvor zaboravljajući pritom Izvor. Stoga Papa predlaže vrlo konkretne načine kako mlade staviti u središte:

Tako da ih se pretvori u protagoniste, odnosno još bolje, prepuštajući im da postanu protagonisti. Da bi danas razumio mladog čovjeka, trebaš ga razumjeti u pokretu, ne možeš stajati nepomično i htjeti se naći na njegovoj valnoj dužini. Ako s mladim čovjekom želimo razgovarati, trebamo biti pokretni, on će usporiti da nas sasluša, on će odlučiti tako postupiti. Kada uspori, započet će drugi pokret: kretanje u kojem će mlad čovjek ići sporijim korakom, da ga se sasluša, a stariji će ubrzati da dođu do točke susreta.⁵²

Papini su savjeti, kao što vidimo, vrlo konkretni. Zanimljivo je što uz mlade Papa vezuje i starije i stvara određenu kritičnu masu onih koji mogu promijeniti svijet: jedni svojom nadom i ustrajnošću, drugi svojim iskustvom i znanjem.

Nada je temelj svakog dana,⁵³ kaže Papa, a činjenje dobra treba postati ovisnost.⁵⁴ Zato bismo mogli kazati da je pružanje nade *conditio sine qua non*. Kako kaže i Ratzinger, kad govorimo o kršćanskom Bogu, onda govorimo o

⁵⁰ Papa FRANJO, *n. dj.*, str. 11.

⁵¹ Usp. *isto*, str. 114. – 116.

⁵² *Isto*, str. 23.

⁵³ Usp. *isto*, str. 75.

⁵⁴ Usp. *isto*, str. 84.

Bogu „nade u buduće, u smjer koji se ne može obrnuti“⁵⁵. Upravo to može biti i poruka mladima, bez obzira na to osjećaju li se kršćanima ili ne: nada u budućnost, vjera u druge i ljubav prema autentičnome ja. I da ponovimo riječi sv. Ivana Pavla II. – ne dopustite da ta nada umre: „Uložite vaš život na nju! Mi nismo zbroj naših slabosti i neuspjeha, naprotiv, zbroj smo Očeve ljubavi.“⁵⁶

Aristotel je kazao da su mladi „puni nade“, a sv. Ivan Pavao II. gorljivo ih je pozivao neka ne dopuste da „ta nada umre“. Ako tkogod ne vjeruje jednomu od ovih velikana, neka uzvjeruje drugomu.

Zaključak

Na početku rada postavili smo pitanje *Quo vadis, iuvenis?* nadajući se da ćemo barem malim dijelom uspjeti odgovoriti na to pitanje. Ne pretvarajući se da smo doznali kamo ide mladost, jedno možemo sa sigurnošću kazati: bilo da govorimo o znanstvenicima areligiozne provenijencije bilo da govorimo o kršćanskim autorima, sve možemo staviti pod jednu glavnu nit – mladima treba dati nadu, mladi jesu nada. Altruizam je njihova velika snaga, kaže Fromm, ali je i njihova slabost. To je zadatak društva i odraslih – svjedočiti, očuvati i podupirati nadu i altruizam.

Krucijalnu ulogu, pored obitelji i prijatelja, ima i obrazovni sustav, ma koliko mislili da se njegova uloga izgubila. „Vjerujem da obrazovanje znači upoznati mlade s najboljim naslijeđem ljudskog roda. Ali, dok je velik dio tog naslijeđa izrečen riječima, učinkovit je samo ako te riječi postanu stvarnost u osobi učitelja i u praksi i strukturi društva. Samo ideja, koja se materijalizirala u tijelu, može utjecati na čovjeka; ideja koja ostaje riječ, mijenja samo riječi.“⁵⁷

Treba pomoći mladima da na tom svom putu ne upadnu u nihilizam i da ne napuste nadu, nego da ju uvijek očuvaju i nose sa sobom. To je odgovornost ne samo obitelji nego svih članova društva, odgojnih i obrazovnih radnika posebno.

⁵⁵ Joseph RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Zagreb, 1972., str. 97.

⁵⁶ IVAN PAVAO II., *n. dj.*

⁵⁷ Erich FROMM, *Beyond the chains of Illusion*, New York, 1962., str. 176.